

Sarah Banks

OD STROKOVNE ETIKE DO ETIKE V STROKOVNEM DELU RAZMIŠLJANJE O UČENJU IN POUČEVANJU V SOCIALNEM DELU

UVOD

Prispevek prinaša nekaj razmišljanj o značilnostih tradicionalne literature o strokovni etiki, ki je v uporabi pri poučevanju v angleško govorečem svetu in večinoma temelji na kodeksih, ravnanju in razumskem odločanju v težavnih primerih. Nekateri trdijo, da takšen pristop ponuja precej umetno, abstraktno in ozko pojmovanje etike. Pogledali bomo, kakšen je vpliv na učenje in poučevanje, če etiko v strokovnem delu pojmujeemo bolj večplastno in se bolj osredotočimo tako na predano delo in lastnosti strokovnih delavcev in delavk kot tudi na posebnosti konteksta, v katerem delajo.

STROKOVNA ETIKA

Literatura na področju strokovne etike se hitro povečuje. To je še posebej vidno pri socialnih poklicih (socialno delo, socialno skrbstvo, socialna pedagogika, delo z mladimi in skupnostno socialno delo), saj so bili še pred kratkim knjige in članki s tega področja razmeroma maloštevilni (za kratek pregled relevantne literature gl. Banks 2008). Z vse večjim številom posebnih učbenikov in ustanovitvijo dveh novih revij (spletna revija *Journal of Social Work Values and Ethics* od leta 2005 in *Ethics and Social Welfare* od leta 2007) smo bili v prvem desetletju 21. stoletja priče novemu razvoju na področju etike za socialne poklice.

»Strokovno etiko« kot vedo (področje študija) in prakso (kar strokovni delavci in delavke delajo in govorijo) oblikujejo akademska in strokovna literatura ter prakse organizacij in

delavcev, delavk. Na učenje in poučevanje na področju strokovne etike zelo vplivajo učbeniki s specializiranih tematskih področij (npr. socialno delo, zdravstvena nega, medicina) in dokumenti, ki jih objavljajo strokovna telesa, še posebej etični kodeksi. V literaturi v angleškem jeziku je »strokovna etika« pogosto sinonim za kodekse, upoštevanje pravil, analizo težavnih primerov ter razvijanje in uporabo modelov etičnega odločanja. Na kratko bom povzela, kaj označujem kot tradicionalni angloameriški pristop k strokovni etiki. Pri tem bom poudarila tri njegove najpomembnejše lastnosti.

Etični kodeksi

Opazna je težnja k povezovanju študija in prakse »strokovne etike« z etičnimi kodeksi. Etični kodeksi so zapisani ali nenapisani sklopi norm, ki navadno označujejo osrednji namen stroke in opišejo etična načela in pravila ali standarde strokovne prakse. Po navadi jih napišejo in regulirajo strokovna ali nadzorna telesa in vplivajo na določitev meje stroke, promocijo strokovne identitete, vodenje in nadzor praktikov ter na varovanje uporabnikov (Banks 2003). Te norme lahko označimo kot »zunanje«, saj ne izvirajo iz posameznega strokovnega delavca ali delavke, ki dela v praksi. Sestavljajo jih splošna načela in pravila, ki nepristransko veljajo za vsakogar, ki dela v določenem poklicu (gl. npr. dokumente organizacij: British Association of Social Workers 2002, National Association of Social Workers 1999, National Youth Agency

2001). V Združenem kraljestvu, ZDA in morda tudi v drugih državah je množično pojavljanje etičnih kodeksov na področju javnega življenja in etike v raziskovalni praksi (slednjo uvajajo in nadzorujejo raziskovalne etične komisije/institucionalni nadzorni odbori) pripomoglo k podobi »etike« kot nečesa, kar pomeni predvsem upoštevanje navodil in standardov.

Ravnanje

Strokovna etika se osredotoča na ravnanje, se pravi na dejanja tistih, ki so v vlogi strokovnjakov. Gre za razmislek o odločitvah glede tega, kaj bi bilo treba storiti, in za presojanje, ali so bila storjena dejanja pravilna ali napačna glede na objektivna etična načela. Etični kodeksi nas spodbujajo k razmišljanju na tak način, kot velja tudi za številne učbenike, ki si po navadi za ponazoritev ali razpravo obilno pomagajo s primeri, usmerjenimi k delovanju (npr. Banks 2006, Beckett, Maynard 2005, Congress 1999, Reamer 1990).

Primeri

Primeri, ki jih najdemo v učbenikih strokovne etike, imajo velikokrat posebno obliko. Iztrgani so iz časa in kraja in dajo le malo podatkov o značaju, čustvih ali posebnih okoliščinah akterjev (Chambers 1997). To še posebej velja za značilne kratke primere, ki jih uporabljajo pri poučevanju, saj so o situaciji ali dogodku navedeni le najosnovnejši podatki o kontekstu, študentke in študenti pa morajo razpravljati in se odločiti o tem, kaj naj bi protagonisti v navedeni situaciji naredili ali kaj bi sami storili v takem primeru (Banks, Williams 1999). Pogosto so primeri označeni in navedeni kot »dileme« (izbire med enako nezaželenima alternativama) in včasih učitelji študente spodbujajo, naj si pomagajo z modelom za odločanje.

V tem delu bom pozornost namenila »primerom strokovne etike« in modelom odločanja, ki jih pogosto priporočajo kot pomoč študentkam in študentom ter praktikom pri razmišljanju o težavnih primerih.

PRIMERI STROKOVNE ETIKE: ODLOČANJE

Uporabila bom primer, ki ga je sestavil kolega (Imam 1999) in smo ga uporabljali v Evropskem projektu socialne etike (*European Social Ethics Project*) pri raziskovanju in poučevanju etike s študenti (Banks, Nøhr 2003). Primer temelji na resničnih izkušnjah in je bil v okviru predavanj in vaj s študenti predstavljen kot »kulturni konflikt«.

Primer kulturnega konflikta

K strokovni delavki, ki je delala v projektu azijskih žensk, je prišla članica, katere hči Aša je obiskovala skupino za mlajše ženske. Mati je bila zaskrbljena zaradi vedénja svoje hčere, saj so jo v skupnosti videvali z njenim belopoltim fantom. To je v skupnosti spodbudilo veliko zgražanja, saj so menili, da je hči preveč »zahodnjaška« in da »se odreka svoji kulturi«. Ker je bila mati samska in vdova, jo je vedenje njene hčere zelo vznemirilo. Ustrašila se je, kako bo to vplivalo na njeno lastno čast in ugled, pa tudi na čast in ugled njenih drugih hčera v skupnosti. Delavko je prosila, naj poskuša njeno hčer prepričati, da se bo s fantom razšla. Tudi Aša se je o zadevi prišla pogovoriti s strokovno delavko in jasno povedala, da ima po njenem mnenju pravico, da se sama odloča o svojem prihodnjem partnerju in da ji je pravzaprav vseeno, kaj si njena skupnost misli o njej. Kaj naj delavka stori?

Primer je predstavljen kot izbira delavke – ali bo podprla mater ali hčer. Ne vključuje veliko podrobnejših podatkov o akterjih. Delavka je morda tudi sama Azijka, a o tem ne moremo biti prepričani. Ne vemo, v kateri državi se dogaja ta primer, kaj pomeni »azijski«, kako dobro delavka pozna družino, koliko je Aša stara in kakšen je njen fant, razen to, da je »belopolt«. Vse to so vprašanja, ki jih po navadi v razpravi postavijo študentke in študenti. Največkrat je razplet takšen, da postane delavka mediatorica med materjo in hčerjo. Takšni primeri so pri poučevanju zelo uporabni.

Vendar pa zaradi usmerjenosti učbenikov za strokovno etiko na težavne primere dobimo

vtis, da se »etične« teme pojavijo le takrat, ko doživljamo problematičen primer ali težavno dilemo. To poudarjajo Rossiter *et al.* (2000) na podlagi raziskave med kanadskimi socialnimi delavkami in delavci. Poročajo, da ti razumejo teme, vezane na kontekst ali politike pri svojem delu (ki niso oblikovane kot »primeri«), predvsem kot del »politike« in torej ne kot del vplivnega polja njihovega odločanja. Osredotočenost na primere povzroča tudi zanemarjanje etičnih razsežnosti drugih plati prakse, ki niso povezane z delovanjem in odločanjem – npr. motivov, odlik značaja ali moralnega dojetja kot pokazateljev razkrievanja načel ali sprejemanja odločitev. Ker so značilni etični primeri iz učbenikov po navadi precej dekontekstualizirani zapisi dejanj (brez navedbe časa, kraja, države), o katerih se je treba odločiti, je analiza nujno osredotočena na razmišljanje o etičnem odločanju s pomočjo načelnih etičnih pristopov.

Da bi študentom pomagali analizirati takšne primere, učbeniki pogosto ponujajo modele za odločanje. Loewenberg in Dolgoff (1996), na primer, ponujata hierarhijo etičnih načel, ki naj bi pomagala pri odločanju v socialnem delu. Kadar si načeli nasprotujeta, ima prednost načelo, ki je više na lestvici:

1. varovanje življenja
2. enakost in neenakost
3. avtonomija in svoboda
4. najmanjša škoda
5. kakovost življenja
6. zasebnost in zaupnost
7. iskrenost in podajanje vseh informacij

V primeru Aše in njene matere bi lahko sklepali, da je na podlagi navedene hierarhije spoštovanje Ašine avtonomije pomembnejše od ogrožanja materinega ugleda ali njene kakovosti življenja. Zanimivo je, da sta Harrington in Dolgoff (2008) ugotovila, da se socialne delavke in delavci razlikujejo po tem, kako razvrščajo načela, in da to pomeni, da se ideja o trdni hierarhiji v resničnem svetu ne obnese. Drugi pristopi k etičnemu odločanju vključujejo modele linearnega stopenjskega odločanja, ki naj bi študenta ali strokovnega delavca vodili pri sistematični analizi in ocenjevanju različnih plati posameznega primera ter izbiri možnosti

za delovanje. Goovaerts (2003), na primer, ponuja sedemstopenjski model:

1. Kakšna so dejstva?
2. Čigavi interesi so v igri?
3. Za kaj gre pri tej dilemi?
4. Kakšne so alternative?
5. Kakšna je sklepna ugotovitev?
6. Kako uresničiti odločitev?
7. Evalvacija in refleksija.

Obstaja še veliko drugih modelov, npr. model Ann Gallagher, imenovan ETHICS, po kraticah za *Enquire about facts, Think through options, Hear views, Identify principles, Clarify meaning, Select action* (Ugotovi dejstva, premisli možnosti, poslušaj mnenja, prepoznavna načela, razjasni pomen, izberi delovanje) (Gallagher, Sykes 2008).

Rossiter *et al.* (2000) so poročali, da niso srečali socialnih delavk ali delavcev, ki bi v praksi uporabljali modele za etično odločanje. Mislim, da bi bila večina zelo presenečena, če bi se pokazalo, da jih uporabljajo. In to ne le zato, ker v številnih primerih ni dovolj časa, da bi strokovna delavka lahko upoštevala stopenjski model, ampak ker (kljub retoriki) ti modeli niso ustvarjeni za uporabo v vsakdanjem življenju. Namen modelov je predvsem spodbuditi študente in študentke (pogosto v predavalnici ali med supervizijskim srečanjem) k sistematičnemu razmišljanju o etičnih vprašanjih v praksi; nekateri vidiki tega razmišljanja lahko pozneje postanejo del intuicije ali »druga narava« pri praktičnem delovanju v socialnem delu. Čeprav so ti modeli odločanja v tem pogledu uporabni, so bolj ali manj problematični, saj implicirajo, da je »etične« teme mogoče ločiti od drugih vidikov prakse (tehničnega, političnega, pravnega ipd.), poleg tega pa nekateri modeli zbujajo vtis, da je etično dilemo ali problem mogoče razrešiti z uporabo pretirano poenostavljenega racionalno-deduktivnega modela odločanja, ki vključuje uporabo splošnih etičnih načel (npr. iz etičnega kodeksa).

Vsem tem kritikam je mogoče nasprotovati in to se je pravzaprav že zgodilo. Učbeniki, namenjeni strokovni etiki, postajajo z leti vse bolj izpopolnjeni in kompleksni: druge, tretje, četrte izdaje vsebujejo vse več vsebin s področja etike vrlin, etike skrbi, postmodernih in

diskurzivnih pristopov. Hkrati razvijajo nove in izboljšane modele etičnega odločanja. Na primer, McAuliffe in Chenoweth (2007) ponujata »inkluzivni model etičnega odločanja«, ki je po obliki krožen in upošteva številne kritike, ki so jih bili deležni simplistični, stopenjski modeli. Njun model temelji na štirih temeljih (odgovornost, posvetovanje, kulturna senzibilnost in kritična refleksija). Izhajajo iz »pomembnih temeljnih vrednot in načel« ter »so osnova dinamičnemu petstopenjskemu procesu, ki uporablja refleksiven, pa vendar pragmatičen pristop k prepoznavanju in analizi vseh relevantnih plati etične dileme.« Za ta model je značilen bolj pretanjen in prilagodljiv pristop k etičnemu odločanju in vključuje vidike senzibilnosti in kritične refleksije. V tem pogledu priznava večplastno in kontekstualizirano naravo praktičnega dela. Vendar je kljub temu del tradicionalnega modela strokovne etike, ki se posveča reševanju etično težavnih situacij na logičen in racionalen način, z analizo vseh vidikov situacije in razmeroma nepristransko.

ETIKA V POKLICNEM ŽIVLJENJU

Da bi se lahko »osvobodili« nekaterih od navedenih asociacij na strokovno etiko, bi bilo morda koristno narediti zavesten premik od koncepta »strokovna etika« h konceptu »etika v strokovnem oz. poklicnem življenju«. Uporaba izraza »v poklicnem življenju« preusmeri našo pozornost k ideji »poklicnega življenja« kot celote: ljudje ga živijo, ima preteklost in prihodnost, lahko ima vsebino in poseben kontekst. S tem nakažemo, da je »etika« področje študija, ki je prepleteno z življenjem, in da etiko in vrednote živimo in kažemo v življenju. To sicer ne pomeni, da moramo zavreči strokovno etiko, pomeni samo, da je treba razširiti gledišče in poleg etičnih kodeksov, vedénja in primerov vključiti še predanost, značaj in kontekst. Pomeni vključitev bolj relevantnih pristopov iz moralne filozofije, ki poudarjajo kontekstualno naravo etike, kot so etika vrlin, etika skrbi in moralna fenomenologija (skupaj z moralnim zaznavanjem, domišljijo in sočutjem). Takšne pristope vse bolj zagovarjajo avtorice in avtorji literature o etiki v socialnem delu, vendar po-

gosto na filozofski in teoretski ravni, namesto v pomenu relevantnosti za poučevanje in učenje. Izhajamo lahko tudi iz empiričnih raziskav v socialnem delu (tako iz univerzitetnih vrst kot iz prakse), ki ponujajo zapise o tem, kaj ljudje v praksi in uporabniki pravijo, mislijo, čutijo in delajo v praksi. Takšne empirične raziskave po navadi niso povezane z literaturo o strokovni etiki, lahko pa so zelo uporabne, saj ponujajo pripovedne zapise in analize moralnega diskurza in prakse.

Trije ključni elementi etike v strokovnem/poklicnem življenju so:

1. *Predanost* – Pozorni moramo biti na notranje ustvarjene vrednote tistih, ki prevzemajo vlogo strokovnjaka, ki dela v praksi, se pravi, da bi jih morali obravnavati kot ljudi, ki so predani množici vrednot, na primer osebnim, političnim, strokovnim in družbenim. Upoštevati moramo motive, ki jih imajo ljudje za opravljanje svojega dela, tudi pomembnost strasti in »poklicanosti« v strokovnem življenju.
2. *Značaj* – Če upoštevamo pomen značaja ali moralnih lastnosti strokovnjakov, ki delajo v praksi, pozornost usmerjamo na osebo, ne pa na njena dejanja ali ravnanje. Pomembna vprašanja v tem pogledu so npr.: »Kako naj živim?«, »Kakšna oseba bi moral biti?«, »Kako sem lahko skrbna, pogumna ali samo strokovna delavka?«.
3. *Kontekst* – Gre za spoznanje, da strokovne delavke in delavci delajo v določenih kontekstih, v katerih politika, socialne in druge politike, poklic in organizacija, kjer so zaposleni, določajo, kaj je pomembno. Potreben je celosten pristop, ki strokovno delavko umešča v mrežo odnosov in odgovornosti. Upoštevati je treba pomen moralne usmerjenosti, zaznavanja, domišljije in čustvenega dela.

ETIKA V KONTEKSTU: ZGODBE IZ POKLICNEGA ŽIVLJENJA

V nasprotju s konstruiranim etičnim primerom bom zdaj navedla odlomek iz intervjuja z britansko socialno delavko Nicolo, ki dela v hospicu (ustanovi, ki zagotavlja bolnišnič-

no in dnevno oskrbo na smrt bolnim). To je edini hospic v srednje velikem mestu. Nicola je izkušena bela britanska socialna delavka, ki je delala v različnih strokovnih okoljih. Zdaj dela kot socialna delavka z ljudmi, ki so oskrbovanci v hospicu, in z na smrt bolnimi ljudmi in njihovimi družinami na domu. Nicola je prva socialna delavka, ki so jo zaposlili v hospicu. V njem zdravstveno osebje še ne ceni ali razume socialne vloge skrbi. Na začetku se je odločila, da bo delala skupaj z Macmillanovimi medicinskimi sestrami (specializirane so za skrb za ljudi, ki umirajo za rakom).

Na mestu v intervjuju, od koder je odlomek, je Nicola spraševalcu govorila o pomenu spoštovanja uporabnikovih pogledov. Kot primer je navedla situacijo, v kateri je šla na obisk na dom z eno od Macmillanovih medicinskih sester. Ne pojasni sicer ozadja obiska, ampak kot kaže, je šlo za prvi obisk moškega, čigar diagnoza je bila smrtna bolezen. Odlomek je del veliko daljšega intervjuja, v katerem Nicola pripoveduje o različnih platih svojega dela, o svojih vrednotah in motivih za delo socialne delavke. Navedeni odlomek pa je že sam po sebi zaokrožena celota. V tem kontekstu niso pomembni podatki o tem, kje natanko se je dogodek zgodil, kdo so akterji ali kakšna je vloga socialne delavke v hospicu, ampak predvsem Nicoline misli, razmišljanje in pogovor s kolegico medicinsko sestro.

Nicolina zgodba

Kot sem rekla medicinski sestri tisti dan, ko sva hodili po poti proti domu tega moškega: »Ta moški gleda skozi okno in si mora misliti: ‚Moje življenje je prišlo do tega, tukaj sem in nasproti mi prihajata socialna delavka in medicinska sestra.‘« V življenju ne moreš biti kaj dosti na slabšem, ker to pove nekaj o življenju tega moškega. Pove, da se mora na vseh področjih zateči k podpori, in to je zelo daleč od moškega, ki je nekoč verjel, da je neodvisen, oseba z nadzorom nad svojim življenjem. Ena od njiju pravi: »Umirate«, druga pa: »Ne morete imeti več socialnega življenja.« In veste, če pomislite, kako se je moral počutiti, je moral biti zanj

pogled na naju hudo depresiven, na naju, ki prihajava proti njemu, na to gručo ljudi, ki mu govorijo: »Potrebujete veliko podpore na vseh področjih.« Nekoga, ki tega ni vaju, mora to strašansko prizadeti. In zavedati se moram, da moja navzočnost ni vedno dobrodošla. Lahko si mislim, da ljudem pomagam, ampak ko vidijo, da je naokrog prišla socialna delavka, je to [si mislijo] nekaj popolnoma drugega: »Konec je z mano.«

Zgodba se razlikuje od prejšnje, v kateri je opisan kulturni konflikt. Prikazuje razmišljanje socialne delavke. Ne vključuje odločanja niti kakšne posebne težave. Je samo zgodba o tem, kako Nicola opravlja svoje vsakodnevno delo, zgodba, ki ima tudi etične razsežnosti. Nicola govori o sebi, kako razmišlja o tem, kaj morda premišljuje moški, ki ga bo obiskala, podaja zgodbo o sebi kot o osebi, ki opravlja veliko psihološkega dela, ki se pripravlja na srečanje s tem moškim. Poskuša se moralno pripraviti na srečanje, ki se bo kmalu zgodilo, pri tem pa izhaja iz svoje moralne imaginacije, dojemanja in občutljivosti.

Kako lahko analiziramo Nicolino zgodbo in kaj se iz nje lahko naučimo? Če pogledamo navedeni odlomek, bi lahko rekli, da Nicola pripoveduje spraševalcu zgodbo o sebi kot o »dobri socialni delavki« (z izrazom iz moralne filozofije bi lahko rekli: o »vrli socialni delavki«). Sebe predstavi kot občutljivo, kot nekoga, ki se zaveda, da drugi morda ne vidijo stvari tako kot ona. Proces, v katerem podaja zgodbo spraševalcu, lahko razumemo kot moralno izvajanje. Konstruira se kot oseba, ki se zaveda sama sebe in je pozorna na mnenje drugih. V tem primeru je sočutna do ljudi, ki so na smrt bolni.

To, da zagleda obraz na oknu, jo spodbudi, da razmišlja o tem, o čem bi moški lahko premišljeval. Zanimivo je, da sama ne uporabi izraza »bi lahko«, ampak »si mora misliti«, in glagol »morati« ponovi tudi pozneje, ko pravi: »Je moral biti zanj pogled na naju hudo depresiven.« Govori z glasom tega moškega, artikulira njegove misli: »Moje življenje je prišlo do tega, tukaj sem in nasproti mi prihajata socialna delavka in medicinska sestra.« Očitno je, da moškega še ni spoznala. Domnevamo

lahko, da ima nekaj informacij o njem, da je njo in medicinsko sestro nekdo napotil k njemu, da torej predvidoma potrebuje negovalno in socialnodelavsko oskrbo. Ko tako hodi po ulici, na oknu zagleda njegov obraz. Pa vendar še ne ve, kakšna osebnost je ta možki ali kako se bo odzval nanjo. Z njim še nima osebnega odnosa, pa vendar mu že pripisuje misli. Videti je, kot da se pripravlja na srečanje, na trenutek, ko se bo možki iz »primera« spremenil v osebo.

Nicola opravlja veliko dela. Pripoveduje spraševalcu in se mu predstavlja kot določene vrste oseba – kot dobra socialna delavka. To ni le običajen opis dogodkov. V svoji pripovedi tega, kar je počela takrat, ko je po poti hodila proti moškemu, se napreza, da bi se pripravila na srečanje z moškim. Osredotočena je na srečanje z njim, še preden pride do njegovih vrat. Sami bi si zlahka lahko predstavljali drugačen scenarij za obe strokovni delavki, ki hodita po potki: lahko bi klepetali o nečem, kar nima nobene zveze s tem moškim. Toda Nicola se je že osredotočila na svojo nalogo in na to usmerja tudi medicinsko sestro. Zanj bi lahko rekli, da opravlja »etično delo« – podobno konceptu čustvenega dela, ki ga je Arlie Hochschild (1983) razvila v svoji študiji o delu stevardes. Hočem reči, da se Nicola trudi ugotoviti zorni kot moškega, ki ga bo vsak hip srečala. Lahko bi celo rekli, da dela preveč zavzeto: nagiba se celo k stereotipiziranju moškega kot na smrt bolnega človeka, ki bo srečanje s socialno delavko in medicinsko sestro verjetno doživel kot »hudo depresivno«, kot nekaj, kar »ga mora strašansko prizadeti«. Lahko pa bi na njeno početje gledali kot na nekakšno umsko vajo, v kateri si zamišlja scenarije, v katerih ni dobrodošla, da bi se spravila v mentalno stanje, v katerem ji drugi narekujejo njeno delovanje.

Če hočemo izhajati iz spoznanj moralne filozofije, si lahko ogledamo nekaj besedil o moralnem zaznavanju, domišljiji in sočutju. Blum (1994: 30–61) piše o »moralnem zaznavanju« kot o dvostopenjskem procesu: 1) pravilno prepoznanje značilnosti situacije, 2) prepoznanje značilnosti situacije, ki je že opredeljena kot moralno pomembna. Moralno pomembne značilnosti situacije lahko opišemo kot »značilnosti, ki imajo za vpletene ljudi

pomen v dobrem in slabem« (Vetlesen 1994: 6). Opazimo lahko na primer, da je nekomu neprijetno, prepoznamo njegovo upanje, strahove, odpor ali bolečino, ali v določeni situaciji vidimo nevarnost ali grožnjo. Kot pravi Blum (1994: 30):

Ena najpomembnejših moralnih razlik med ljudmi je tista, ki razlikuje ljudi, ki ne opazijo različnih moralnih značilnosti situacij, v katerih se znajdejo, in ljudi, ki jih opazijo.

Kar Blum imenuje »moralno zaznavanje«, ni, kot trdi, ena sama sposobnost, ampak kompleksen niz sposobnosti (*op. cit.*: 46). Nekateri ljudje so boljši v prepoznavanju nekaterih moralno izrazitih značilnosti situacij kot drugi (npr. trpljenja, rasizma, nepoštenosti) in so tudi bolj občutljivi za stisko določenih skupin (npr. na smrt bolnih, temnopolnih, ljudi z ovirami).

Blum poda tri primere situacij, ki vključujejo moralno zaznavanje.

1. Prepoznanje nelagodja pri ženski na podzemni železnici. Pri tem je potrebna pozornost, usmerjena na nekaj zunaj sebe (ne smemo biti leni ali usmerjeni le nase). To zagotovo drži v Nicolinem primeru.
2. Bel (ameriški) možki počasi spoznava, da je taksist ustavil njemu, ne pa temnopolti ženski z otrokom, ki sta čakala pred njim, in da je to pravzaprav rasizem (moški si predstavlja, kaj se mota v taksistovi glavi, pripisuje mu motive za njegovo vedenje). Nekaj podobnega počne tudi Nicola: moškemu, ki ga ne pozna, pripisuje misli in čustva – predpostavlja si ga kot določeno osebo.
3. Direktorica podjetja, ki razume vpliv delavčeve oviranosti na njegovo delo in življenje (potrebno je sočutje; skrb za to osebo in njeno doživljanje lastne oviranosti). Ali Nicolino početje razumemo kot »sočutje«, je odvisno od tega, kako razumemo sočutje. Goldie (2000) v svoji knjigi *Čustva: Filozofsko raziskovanje* poda uporaben opis sočutja kot procesa, v katerem si oseba zamišlja zgodbo (misli, čustva in občutke) druge osebe (*op. cit.*: 135). Piše, da za sočutje obstajajo trije nujni pogoji: 1) zavedam se drugega kot središča zavesti, ki ni moje, ki je drugačno

od mene; 2) drugi je nekdo, ki ga lahko na poseben način opredelim; 3) v mislih si lahko sestavim oris zgodbe, ki je zgodba nekoga drugega. Očitno je, da Nicola v svojem primeru ne more opredeliti moškega, ki ga vidi na oknu – ne ve, kakšen je psihološko, ne pozna njegove biografije. Brez opredelitve, trdi Goldie (*op. cit.*: 198), si ni mogoče drugega zamisliti v središču. Tako lahko rečemo, da je Nicolina pripoved povezana z uporabo moralne domišljije, ne pa s sočutjem. Vendar pa Goldie pozneje piše o sočutju do namišljenega lika in kot primer navede sebe, kako hodi po rimski cesti v Italiji in si zamišlja, kako se je s klanecem in poletno vročino spopadal rimski vojak. Piše, da bi to lahko razumeli kot sočustvanje z pripovedovalcem (vojakom) kot tipom, pri tem pa o tej osebi ne vemo nič natančnega, zaradi česar bi ga lahko individualizirali, ga oddvojili od drugih rimskih vojakov. To pa je že bolj podobno Nicolinemu razmišljanju o izkušnjah moškega kot tipa neozdravljivo bolnih ljudi.

Nicolin opis lastnega početja je zanimiv, ker ne gre za preprost primer sočutne domišljije, o kakršni piše Goldie. V ospredju je specifična oseba v specifični situaciji, vendar podatki o tej osebi ali situaciji niso znani. Zato v njeni domišljiji ta moški izraža generalizirane občutke in misli na smrt bolnih (to verjetno temelji na njenih delovnih izkušnjah v hospicu).

Nicolin opis lastnega početja – zamišljanje misli in občutkov moškega, ki ga bo obiskala – je po eni strani zanimiva pripoved o nekom, ki se je zelo vživel v vlogo socialne delavke: gre za osebo, ki preudarno stopa po poti, z določeno mero senzibilnosti za na smrt bolne in s sočutjem do njih (to pomeni biti »dobra socialna delavka«). Po drugi strani pa, ko bralci ali poslušalci malo podrobneje razmislimo o njeni pripovedi, bi lahko postavili takšna vprašanja:

- Ali se Nicola preveč trudi, se preveč in prezgodaj vživlja v vlogo socialne delavke? Si prezgodaj buri domišljijo in si prezgodaj ustvarja podobo tega moškega, namesto da bi ostala odprta do samega srečanja z njim?
- Ali pogled moškega (drugega) v njej zbujata takšno zavedanja samega sebe, kot ga opisuje Sartre (1958: 252–302) v svojem konceptu

pogleda [*le regard*]? Ali, če se navežemo na Levinasa (1989: 82–86), ali jo obraz na oknu vabi, zahteva od nje odgovor?

Nicolina zgodba bi bila prav tako kot primer kulturnega konflikta za študentke in študente uporabna kot priložnost za razpravljanje in razmišljanje o etiki. Poleg navedenih vprašanj za razpravo ponuja tudi dobrodošlo spodbudo za spoprijemanje z literaturo o moralni filozofiji, eksistencialistični etiki in etiki odnosov, pa tudi o vlogi moralnega dožemanja in domišljije. Pri učenju in poučevanju bi lahko uporabili podobne pripovedi samih študentov o vsakdanjih plateh praktičnega dela.

SKLEPNI KOMENTAR: VPLIV NA UČENJE IN POUČEVANJE

Na teoretski ali hipotetični ravni je bilo o pomenu situacijskih pristopov k etiki (etika skrbi, etika vrlin, eksistencialna etika, etika odnosov) napisanega že kar precej, predvsem z namenom, da bi bolje razumeli etiko v kontekstu dela znotraj socialnih poklicev (Banks 2004, Clifford 2002, Gray, Lovat 2007, Huggan 2005, Orme 2002, Thompson 2008). Večje pomanjkanje je pri prikazovanju, kako bi to lahko delovalo v praksi in kako lahko takšne pristope vključimo v poučevanje in učenje o etiki. Več o etiki vrlin lahko najdemo v Banks in Gallagher (2008), tule najavam samo nekaj točk, pomembnih za situacijsko etiko v poklicnem življenju.

1. *Videti etiko povsod* – Namesto da ločujemo etiko kot posebno področje študija in abstrahiramo etične teme iz praktičnega učenja, lahko prepoznavamo prepletenost etike s praktičnim delom in v vsem kurikulumu.
2. *Delo s kontekstualiziranimi življenjskimi zgodbami/pripovedmi* – Poleg učenja s kratkimi primeri, ki so predstavljeni kot zagate ali vključujejo težavne odločitve, lahko študente in tiste, ki že delajo v praksi, spodbudimo, naj podajajo daljše, bolj osebne pripovedi o svojem vsakodnevnem poklicnem življenju, govorijo naj tudi o svojih občutkih, zamislih, idejah in strahovih.
3. *Ravnovesje med logičnim mišljenjem (analiza) in strastjo (občutki, čustva, domišljija)*

– Čeprav vemo, da moramo biti v svojem poklicnem življenju sposobni opravičiti svoje odločitve, razmišljati logično in koherentno argumentirati, je enako pomembno tudi, da pri študentih in ljudeh, ki delajo v praksi, razvijamo sposobnost za moralno dojemljivost, občutljivost in sočutje. Razumeti moramo, da je tudi to del učenja o etiki.

4. *Uporaba igre vlog, simulacije, leposlovja, poezije, gledališča* – Na področju izobraževanja in praktičnega usposabljanja za socialne poklice je uporaba igre vlog in drugih ustvarjalnih metod že uveljavljena, še posebej pri poučevanju sposobnosti za komuniciranje. Ti pristopi so enako dragoceni tudi pri učenju in poučevanju etike. Nicolino zgodbo bi lahko uporabili kot zgled. Na primer, študentom bi lahko predlagali igro vlog – uprizoriti bi morali prvi obisk nekoga, ki so mu pred kratkim ugotovili, da je na smrt bolan.

5. *Osredotočanje na razvijanje sposobnosti pri ljudeh v praksi za »etično delo«* – Ideja »etičnega dela« izhaja od koncepta »čustvenega dela«, ki ga je Arlie Hochschild (1983) predstavila v svoji študiji o stevardesah, da bi z njim pojasnila delo, ki ga je treba vložiti v prizadevanje za skrbnost, pozornost in sočutje v situacijah, v katerih to ne bi bil naš naravni odziv. Kot »etično delo« bi lahko opisali uporabo domišljije in moralne občutljivosti pri socialni delavki iz hospica. Koncept »etičnega dela« vključuje čustveno delo, ima pa še dodatne razsežnosti:

- moralno zaznavanje ali pozornost na izrazite moralne lastnosti situacij;
- prepoznavanje političnega konteksta praktičnega dela in strokovne moči, ki jo ima oseba, ki dela v praksi, nad uporabnikom (refleksivnost);
- moralno prizadevanje, da bi bili dober strokovni delavec ali delavka – vzdrževanje osebne in poklicne integritete ob hkratnem izvajanju zahtev določene organizacije ali službe, v kateri delamo. To vključuje spoprijemanje z moralno stisko, ki izhaja iz ugotovitve, kaj bi bilo treba storiti, pa to ni mogoče. To vključuje tudi razvijanje moralnih odlik poguma in poklicne/strokovne modrosti.

Ta uvodna razmišljanja o konceptu »etike v poklicnem življenju« so del razvijajočega se trenda v filozofiji, da bi razširili študij etike od racionalnega, na načelih temelječega delovanja tudi na študij vrlin, odnosov in čustev. Še posebej je pomembno razvijanje takih pristopov k etiki v socialnih poklicih zato, ker nas racionalne, menedžerialistične težnje silijo v nasprotno smer.

ZAHVALE

Prispevek je daljša različica članka, ki je bil prvotno objavljen leta 2009 v reviji *Ethics and Social Welfare* (3, 1: 55–63) in je imel naslov »From Professional Ethics to Ethics in Professional Life: Implications for Learning, Teaching and Study«. Zahvaljujem se založniku Taylor and Francis, da sem lahko uporabila nekatere prvine iz tega članka. Zelo hvaležna sem tudi Silvii Staub-Bernasconi za izjemno koristne komentarje zgodnejše različice tega prispevka. Na koncu pa bi se rada zahvalila tudi Cynthii Bisman, ker mi je dovolila uporabo transkripta intervjuja, iz katerega je odlomek o socialni delavki iz hospica, in intervjujanki za njeno razmišljanje. Ime socialne delavke je spremenjeno. Obširnejšo razpravo o tem odlomku je mogoče najti v Banks, Gallagher (2008).

Prevedla: Ana Marija Sobočan

VIRI

- BANKS, S. (2003), From oaths to rulebooks: A critical examination of codes of ethics for the social professions. *European Journal of Social Work*, 6, 2: 133–44.
- (2004), *Ethics, Accountability and the Social Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2006), *Ethics and Values in Social Work* (3. izdaja). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2008), Critical commentary: Social work ethics. *British Journal of Social Work*, 38, 6: 1238–1249.
- BANKS, S., GALLAGHER, A. (2008), *Ethics in professional life: Virtues for health and social care*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- BANKS, S., NØHR, K. (ur.) (2003), *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. København: FESET.
- BANKS, S., WILLIAMS, R. (1999), The personal and the professional: Perspectives from European social education students. *Social Work In Europe*, 6, 3: 52–61.
- BECKETT, C., MAYNARD, A. (2005), *Values and Ethics in Social Work: An Introduction*. London: Sage.
- BLUM, L. A. (1994), *Moral Perception and Particularity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- British Association of Social Workers (2002), *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW.
- CHAMBERS, T. (1997), What to Expect from an Ethics Case (and What it Expects from You). V: Nelson, H. (ur.), *Stories and their limits: Narrative approaches to bioethics*. New York, London: Routledge (171–184).
- CLIFFORD, D. (2002), Resolving uncertainties? The contribution of some recent feminist ethical theory to the social professions. *European Journal of Social Work*, 5, 1: 31–41.
- CONGRESS, E. (1999), *Social work values and ethics: Identifying and resolving professional dilemmas*. Chicago: Nelson-Hall.
- GALLAGHER, A., SYKES, N. (2008), A Little Bit of Heaven for a Few? A Case Analysis. *Ethics and Social Welfare*, 2, 3: 299–307.
- GOLDIE, P. (2000), *The Emotions: A Philosophical Exploration*. Oxford: Oxford University Press.
- GOOVAERTS, H. (2003), Working with a staged plan. V: Banks, S., Nøhr, K. (ur.) *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. København: FESET (83–93).
- GRAY, M., LOVAT, T. (2007), Horse and Carriage: Why Habermas's Discourse Ethics Gives Virtue a *Praxis* in Social Work. *Ethics and Social Welfare*, 1, 3: 310–28.
- HARRINGTON, D., DOLGOFF, R. (2008), Hierarchies of Ethical Principles for Ethical Decision Making in Social Work. *Ethics and Social Welfare*, 2, 2: 183–196.
- HOCHSCHILD, A. (1983), *The Managed Heart: Commercialisation of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- HUGMAN, R. (2005), *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- IMAM, U. (1999), Youth workers as mediators and interpreters: Ethical issues in work with black young people. V: Banks, S. (ur.), *Ethical Issues in Youth Work*. London: Routledge (125–44).
- LEVINAS, E. (1989), Ethics as First Philosophy (prevedel Seán Hand). V: Hand, S. (ur.), *The Levinas Reader*. Oxford: Blackwell (75–87).
- LOEWENBERG, F., DOLGOFF, R. (1996), *Ethical Decisions for Social Work Practice*. Itasca, Illinois: F. E. Peacock.
- MCAULIFFE, D., CHENOWETH, L. (2007), Leave No Stone Unturned: The Inclusive Model of Ethical Decision-making. *Ethics and Social Welfare*, 2, 1: 38–49.
- National Association of Social Workers (1999), *Code of Ethics*. Washington: NASW.
- National Youth Agency (2001), *Ethical Conduct in Youth Work: A statement of values and principles from the National Youth Agency*. Leicester: The National Youth Agency.
- ORME, J. (2002), Social work, gender, care and justice. *British Journal of Social Work*, 32, 6: 799–814.
- REAMER, F. (1990), *Ethical Dilemmas in Social Service* (2. izdaja). New York: Columbia University Press.
- ROSSITER, A., PRILLELTENSKY, I., WALSH-BOWERS, R. (2000), A postmodern perspective on professional ethics. V: Fawcett, B., Featherstone, B., Fook, J., Rossiter, A. (ur.), *Postmodern Feminist Perspectives: Practice and Research in Social Work*. London: Routledge (83–103).
- SARTRE, J.-P. (1958), *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology* (prevedla Hazel Barnes). London: Methuen.
- THOMPSON, N. (2008), Existential Ethics: From Nietzsche to Sartre and Beyond. *Ethics and Social Welfare*, 2, 1: 10–23.
- VETLESEN, A. J. (1994), *Perception, Empathy, and Judgment: An Inquiry into the Preconditions of Moral Performance*. University Park: Pennsylvania State University Press.